

ใบความรู้ เรื่อง นิทานพื้นบ้าน

ความหมาย นิทาน หมายถึง เรื่องเล่าที่เล่าสืบทอดกันมา มุ่งให้เห็นความบันเทิง แทรกแนวคิด คติสอนใจ จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนไทยอย่างหนึ่ง อาจเรียกนิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง นิทานชาวบ้าน เป็นต้น

นิยาย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายของนิยายไว้ว่าหมายถึง เรื่องที่เล่าต่อกันมา หมายถึงความไม่แน่นอนหรือไม่ใช่ความจริงทั้งหมด มีการแต่งเติมเสริมต่อบางตอน เรื่องราวนั้นจะต่างไปจากชีวิตจริง เช่น เกิดเป็น ลูกสัตว์แล้วมาใช้เวทย์มนต์คาถาให้กลายเป็นมนุษย์ได้ในภายหลัง เป็นต้นจากความหมายของนิทาน นิยาย ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกัน จนบางครั้ง แยกกันไม่ออก

ที่มาของนิทาน

๑. มาจากความต้องการให้เกิดความสนุกสนาน บันเทิง จึงผูกเรื่องขึ้นหรือ นำเรื่องไปผสมผสานกับ เรื่องที่มีอยู่เดิม

๒. มาจากความต้องการอบรมสั่งสอนในแง่ของพุทธศาสนาให้ความรู้ ด้านศีลธรรม เพื่อให้ การอบรมสั่งสอนให้คนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม อยู่ในกฎระเบียบของสังคม เช่น นิทานธรรมบท นิทานอีสป เป็นต้น

๓. มาจากการยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย จึงมีการสมมุติเรื่องราวขึ้นมา เพื่อให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะที่เห็นเด่นชัดคือเป็นเรื่องเล่าที่มีการดำเนินเรื่องอย่างง่าย ๆ โครงเรื่องไม่ซับซ้อน วิธีการที่เล่าก็เป็นไปอย่างง่าย ๆ ตรงไปตรงมา มักจะเริ่มเรื่องโดยการกล่าวถึงตัวละครสำคัญของเรื่อง ซึ่งอาจจะเป็นรุ่นพ่อแม่ ของพระเอกหรือนางเอก แล้วดำเนินเรื่องไปตามเวลาปฏิทิน ตัวละครเอกพบอุปสรรคปัญหา แล้วก็ฟันฝ่าอุปสรรคหรือแก้ปัญหาแล้วจบเรื่อง ซึ่งมักจะจบแบบมี ความสุข หรือสุขนาฏกรรม ถ้าเป็นนิทานคติ ก็มักจะจบลงว่า “นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า.....” ถ้าเป็น นิทานชาดกก็จะบอกว่าตัวละครสำคัญของเรื่องในชาติต่อไป ไปเกิดเป็นใครบ้าง ถ้าเป็นนิทานปริศนาก็ จะจบลงด้วยประโยค คำถาม ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๑๘, หน้า ๙๙-๑๐๐) ได้สรุปไว้ดังนี้

๑. เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้วไม่ใช่ร้อยกรอง เล่ากันด้วยปากสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน และเมื่อการเขียนเจริญขึ้น ก็อาจมีการเขียนขึ้นตามเค้าเดิม ที่เคยเล่าด้วยปาก

๒. ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดั้งเดิมเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่าฟังมาจากผู้เล่า ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งใน อดีตอีกต่อหนึ่ง ผิดกับนิยายสมัยใหม่ที่ทราบตัวผู้แต่ง แม้นิทานที่ปรากฏชื่อ ผู้แต่งเช่น นิทานของกริมม์ ก็อ้างว่าเล่าตามเค้านิทานที่มีมาแต่เดิมไม่ใช่ตนแต่งขึ้นเอง

เจือ สตะเวทิน (๒๕๑๗, หน้า ๑๖) ให้คำอธิบายลักษณะสำคัญของนิทานพื้นเมือง ไว้ดังนี้

๑. ต้องเป็นเรื่องเก่า

๒. ต้องเล่ากันด้วยภาษาร้อยแก้ว

๓. ต้องเล่ากันด้วยปากมาก่อน

๔. ต้องแสดงความคิด ความเชื่อของชาวบ้าน

๕. เรื่องจริงที่มีคติสอนใจเป็นนิทานได้เช่น มะกะโท ชาวบ้านบางระจัน เป็นต้น

โดยนัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่าลักษณะที่สำคัญที่สุดของนิทานพื้นบ้านคือเป็นเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาด้วยปากและไม่ทราบว่ามีผู้ใดแต่ง

ประเภทของนิทาน

ประเภทของนิทานแบ่งออกตามรูปแบบได้ ๑๔ ประเภท คือ

๑. นิทานปรัมปราหรือนิทานทรงเครื่อง (fairy tale) เนื้อเรื่องจะประกอบด้วย อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆ ตัวเอกของเรื่องเป็นผู้มีคุณสมบัติพิเศษ เช่น มีบุญ บารมี มีของวิเศษที่สามารถต่อสู้อุปสรรคขวากหนามทำให้ศัตรูพ่ายแพ้ไปในที่สุด และจบลงด้วยความสุข เช่น เรื่อง โสนน้อยเรือนงาม ปลาบู่ทอง นางสิบสอง สังข์ทอง สโนว์ไวท์ และซินเดอเรลลา และมักนิยมขึ้นต้นว่า “ครั้งหนึ่ง นานมาแล้ว...” หรือ “ในกาลครั้งหนึ่ง .” เป็นต้น (กุหลาบ มลลิกะมาส, ๒๕๑๘, หน้า ๑๐๖)

๒. นิทานท้องถิ่นหรือนิทานประจำท้องถิ่น (legend) เชื่อว่า เหตุการณ์หรือ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็น เรื่องจริงและมักมีหลักฐานอ้างอิงประกอบเรื่อง มีตัวบุคคลจริงๆ มีสถานที่จริงๆ เช่น พระร่วง เจ้าแม่สร้อยดอกหมาก ท้าวแสนปม เมืองลับแล พระยาแก่งกระจาน พระยาพาน เป็นต้น

๓. นิทานประเภทอธิบายหรือนิทานอธิบายเหตุ (explanatory tale) เป็นเรื่องที่อธิบายความเป็นมาของ บุคคล สัตว์ ปรากฏการณ์ต่างๆ ของธรรมชาติอธิบายชื่อสถานที่ต่างๆ สาเหตุของความเชื่อบางประการ นิทานประเภทนี้ของไทยได้แก่ เหตุใดไก่จึงมีสีดำ ทำไมมดตะนอยจึงเอวคอด นิทานที่พบมากคือ เรื่องเกี่ยวกับสถานที่ เช่น เกาะหนู เกาะแมว ในจังหวัด สงขลา ถ้ำผานางคอย จังหวัดแพร่ เขาตามองลาย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น

๔. นิทานชีวิต (novella or romantic tales) ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน (กง แก้ว อดิการ, ๒๕๑๙, หน้า ๑๕) เนื้อหากล้ายชีวิตจริง ตัวละครเป็นคนธรรมดาสามัญ มีบทบาท การใช้ชีวิตเหมือนมนุษย์ปวงชนทั่วไป แก่นของเรื่องเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก ความโกรธ ความหลง ความกลัว การผจญภัย สะเทือนอารมณ์ ตัวเอกของเรื่องต้องใช้ภูมิปัญญา และความสามารถในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งเป็นอุปสรรคของชีวิต แสดงความกล้าหาญ อดทน อดกลั้น เอาชนะอุปสรรค ศัตรู จนบรรลุจุดหมายไว้ ฉาก และบรรยากาศของนิทานชนิดนี้มีลักษณะสมจริงมากขึ้น นิทานชีวิตของไทยที่รู้จักกันทั่วไปก็คือ เรื่องขุนช้างขุนแผน พระลอ ไกรทอง ของตะวันตก ได้แก่ นิทานชุดเดคาเมรอน ของตะวันออก ได้แก่ นิทานอาหรับราตรี

๕. นิทานเรื่องผี (ghost tales) เป็นนิทานที่มีตัวละครเป็นผี วิญญาณ มีเหตุการณ์ เกี่ยวกับผี ผีหลอก ผีสิง เนื้อเรื่องตลกตลกเขย่าขวัญ ทั้งผู้เล่าและผู้ฟังค่อนข้างเชื่อว่า เป็นเรื่องจริง นิทานเรื่องผีนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนไทยในเรื่องวิญญาณ และภูติผีต่างๆ อย่างชัดเจน ผีหรือวิญญาณในนิทานจะมาปรากฏร่างหรือการกระทำก็ เพื่อให้ความช่วยเหลือ เพื่อแก้แค้นและเพื่อแสดงอิทธิฤทธิ์ กำหนด ชงเกิด สหิ

๖. นิทานวีรบุรุษ (hero tale) เป็นนิทานที่กล่าวถึงคุณธรรม ความสามารถ ฉลาดเฉลียว ความกล้าหาญของบุคคล ส่วนมากเป็นวีรบุรุษของชาติหรือบ้านเมือง นิทานประเภทนี้คล้ายคลึงกับ นิทานปรัมปรา คือ ตัวเอกเป็นวีรบุรุษเหมือนกัน แต่มีข้อแตกต่างกันคือ นิทานวีรบุรุษมัก สถานที่ และเวลาในเรื่องแน่ชัดขึ้น แก่นเรื่องของนิทานวีรบุรุษเป็นเรื่อง วีรกรรมของตัวเอก จากการต่อสู้เพื่อคนส่วนใหญ่ การผจญภัยต่างๆ ที่เก่งกล้าเกินกว่า คนทั่วไป นิทานวีรบุรุษของภาคตะวันตก เช่น โรบินฮูด เฮอรัคิวลีส ของไทย เช่น ไกรทอง เจ้าสายน้าผึ่ง พระร่วงวาวา เป็นต้น ชื่อบุคคล ชื่อ บ้านเมือง เหตุการณ์หรือเค้าเรื่องมีส่วนที่เป็นความจริงอยู่ด้วย แต่เล่าตกแต่งเพิ่มเติมเสริมขึ้นจนเป็นรูปนิทานไป

๗. นิทานคติสอนใจหรือนิทานประเภทคำสอน (fable) เป็นเรื่องสั้นๆ ไม่สมจริง มี เนื้อหาในเชิงสอนใจ ให้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องทำนองคลองธรรมบางเรื่องสอนโดยวิธีบอกตรงๆ บางเรื่องให้เป็นแนวเปรียบเทียบ เป็นอุทาหรณ์ ในบางแห่ง จึงเรียกนิทานประเภทนี้ว่า นิทานอุทาหรณ์บ้าง หรือนิทานสุภาษิตบ้าง ตัวละครในเรื่องอาจจะเป็นคน สัตว์ หรือเทพยดา เป็นตัวดำเนินเรื่อง สมมุติว่าเป็นเรื่องจริงที่ เกิดขึ้นในอดีต เช่น เรื่องหนูกัดเหล็ก นิทานอีสป นิทานจากปัญญาตนตระ เป็นต้น

๘. นิทานศาสนา (religious tale) เป็นนิทานเกี่ยวกับศาสนา พระเจ้า นักบวชต่างๆ มีประวัติอิเหนาหรืออิทธิฤทธิ์ เรื่องลักษณะนี้ของชาวตะวันตกมีมาก เช่น เรื่องพระเยซู และนักบุญต่างๆ ของไทยก็มีบางที่เกี่ยวกับอิเหนาหรือนักบวชที่เจริญภาวนาญาณ แก่งล้า มีอิทธิฤทธิ์พิเศษ เช่น เรื่องหลวงพ่อบุญรอด สมเด็จพระเจ้าตากสิน เป็นต้น

๙. นิทานชาดก (jataka tales) ชาดก หมายถึง เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖, หน้า ๓๕๙) ท้ายเรื่องของนิทานชาดกมักจะบอก การกลับชาติมาเกิดของตัวละครสำคัญในเรื่องนิทานชาดกที่รู้จักกันทั่วไปก็คือ ทศชาดก โดยเฉพาะชาดกเรื่องสุดท้ายคือ พระเวสสันดร

๑๐. ตำนานหรือเทพนิยาย (myth) เป็นนิทานที่มีตัวละครสำคัญเป็น เทพยดา นางฟ้า หรือบุคคลในเรื่องต้องมีส่วนสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรมต่างๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติอยู่ เช่น เรื่องท้าวผาแดงนางสีดา เรื่องเกี่ยวกับพระอินทร์ เป็นต้น

๑๑. นิทานสัตว์ (animal tale) เป็นนิทานที่มีตัวเอกเป็นสัตว์ แต่สมมุติใหม่ ความนึกคิด การกระทำและพูดได้เหมือนคน มีทั้ง ที่เป็นสัตว์ป่า และสัตว์บ้าน บางทีก็เป็นเรื่องที่มีคนเกี่ยวข้องกับสัตว์และพูดโต้ตอบ ปฏิบัติต่อกันเสมือนเป็นคนด้วยกัน บางเรื่องก็แสดงถึงคุณงามความดี หรือความโง่เขลาของสัตว์

๑๒. นิทานตลก (jest) ส่วนใหญ่เป็นนิทานสั้นๆซึ่งจุดสำคัญของเรื่องอยู่ที่พฤติกรรม หรือเหตุการณ์ที่น่าจะเป็นไปได้ต่างๆ อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับความ โง่ การแสดงไหวพริบปฏิภาณ การแก้แค้นแก้แค้น การพนันขันต่อ การเดินทาง ผจญภัยที่ก่อเรื่องผิดปกติในแง่ซับซ้อนต่างๆ ตัวเอกของเรื่องอาจจะเป็นคนที่โง่ เขลาที่สุด และทำเรื่องผิดปกติวิสัยมนุษย์ที่มึนสติปัญญาธรรมดาเขาทำกัน เช่น เรื่อง ศรี ธ น ญ ชัย หั ว ลั น น อ ก ค รุ เ ป น ตั น

๑๓. นิทานเข้าแบบ (formula tale) นิทานประเภทแบ่งได้เป็น ๔ ชนิด คือ

๑๓.๑ นิทานไม่รู้จบ เล่าไปเรื่อย ๆ หาที่จบไม่ได้

๑๓.๒ นิทานไม่จบเรื่อง จบแบบไม่รู้เรื่อง

๑๓.๓ นิทานหลอกผู้ฟัง เล่าปลิ้นหลอกให้ตอบคำถาม

๑๓.๔ นิทานลูกโซ่ เป็นนิทานที่มีเรื่องราวที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แต่มีตัวละครหลายตัวและมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกัน เช่น เรื่องยายกะตาดปลุกกล้วยปลุกงา ให้หลานเฝ้า

๑๔. นิทานปริศนา (riddle tale) เป็นนิทานที่มีการผูกถ้อยคำเป็นเงื่อนไขให้ทายหรือให้คิดไว้ในเนื้อเรื่อง อาจไว้ทายเรื่อง หรือตอนสำคัญของเนื้อเรื่องก็ได้เพื่อผู้ฟังได้มีส่วนร่วมแสดงความรู้ความคิดเห็นเกี่ยวกับนิทานที่ได้ฟังหรืออ่าน นิทาน ปริศนาที่พบมากในไทยได้แก่ นิทานปริศนาธรรม นิทานเวตาลที่เราพบเข้ามา ก็จัดเป็นนิทานปริศนา

คุณค่าของนิทาน

๑.นิทานให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน การเล่านิทานในโอกาสต่างๆ ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ช่วย ผ่อนคลายความเครียดขณะทำงาน หรือหลังจากการทำงานหนักมา

๒.นิทานช่วยกระชับความสัมพันธ์ ทำให้ผู้ใหญ่และเด็ก หรือแม้แต่ผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่ด้วยกัน ก็ได้ ใกล้ชิดสนทนาร่วมกัน

๓.นิทานให้การศึกษาและเสริมสร้างจินตนาการเด็กได้มีโอกาสเรียนรู้ ลักษณะมนุษย์จากตัวละครในนิทาน เรียนรู้เกี่ยวกับอุปสรรคตลอดจนการเอาชนะอุปสรรคต่างๆในชีวิตนิทานที่มีเรื่องนางฟ้าอิเหนาต่างๆยังช่วยเสริมสร้างจินตนาการของเด็กๆ ทำให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

๔.นิทานให้ข้อคิดและคติเตือนใจนิทานไม่ได้ให้แต่ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้ฟังเท่านั้นมีนิทานเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะนิทานคติ จะให้ข้อคิดแง่ใดแง่หนึ่ง เป็นการปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ ที่สังคม พึงประสงค์แก่ผู้ฟังด้วย

๕. นิทานช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในอดีตในหลายๆ ด้าน เช่น วิถีชีวิตตลอดจนประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ เป็นต้น ถ้าผู้ฟังรู้จักสังเกต วิเคราะห์นิทานต่างๆ เหล่านี้ ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจสภาพ วิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ อย่างแท้จริง

ที่มา <https://krusattawat.wordpress.com/>